Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 29. 11. 2010, sp. zn. 33 Cdo 2330/2009, ECLI:CZ:NS:2010:33.CDO.2330.2009.1

Číslo: 73/2011

Právní věta:

Ujednání spotřebitelské smlouvy o dílo, podle něhož je objednatel (spotřebitel), který odstoupí od smlouvy, povinen zaplatit zhotoviteli (vedle částky připadající na práce již vykonané a náhrady účelně vynaložených nákladů ve smyslu § 642 odst. 1 obč. zák.) peněžité odstupné, aniž by tato nevýhoda byla ve smlouvě kompenzována, je absolutně neplatné pro rozpor s ustanovením § 55 odst. 1 obč. zák.

Smluvní strany se ve smlouvě nemohou dohodnout, že jedna z nich (nebo obě) má právo od smlouvy odstoupit s poskytnutím odstupného i poté, co již smlouvu alespoň zčásti splnila nebo přijala byť jen částečné plnění (§ 497 obč. zák.).

Soud: Nejvyšší soud

Datum rozhodnutí: 29.11.2010

Spisová značka: 33 Cdo 2330/2009

Číslo rozhodnutí: 73

Číslo sešitu: 6

Typ rozhodnutí: Rozsudek

Hesla: Ochrana spotřebitelů, Odstoupení od smlouvy, Odstupné, Smlouva o dílo

Předpisy: § 2 odst. 3 obč. zák.
§ 39 obč. zák.
§ 497 obč. zák.
§ 55 odst. 1 obč. zák.
§ 642 odst. 1 obč. zák.

Druh: Rozhodnutí ve věcech občanskoprávních, obchodních a správních

Sbírkový text rozhodnutí:

Žalobkyně se po žalovaných domáhala zaplacení 249 579 Kč s 2% úroky z prodlení od 16. 9. 2003 do zaplacení s tím, že se v částce 240 780 Kč jedná o odstupné sjednané pro případ „bezdůvodného" odstoupení od smlouvy o dílo ve výši 15 % z „nedokončené ceny díla". Ohledně částky 8799 Kč s příslušenstvím vzala následně žalobu zpět.

O k r e s n í s o u d v Jihlavě rozsudkem ze dne 4. 5. 2007 řízení co do 8799 Kč se specifikovanými úroky z prodlení zastavil (výrok I.), žalovaným uložil povinnost zaplatit žalobkyni společně a

nerozdílně 240 780 Kč s 2% úroky z prodlení od 16. 3. 2003 do zaplacení (výrok II.) a na nákladech řízení 67 383,80 Kč (výrok III.). Soud prvního stupně zejména uzavřel, že bylo-li ve smlouvě o dílo dohodnuto plnění po etapách, tvoří každá z nich samostatnou část smlouvy. Omezení podle ustanovení § 497, věty druhé, zákona č. 40/1964 Sb., občanského zákoníku, ve znění pozdějších předpisů se proto neuplatní, i když žalovaní od smlouvy odstoupili poté, co žalobkyně provedla základovou desku a žalovaní „za toto dílo" zaplatili, neboť na další etapu nebylo žádným z účastníků plněno. Žalobkyně má proto nárok na sjednané odstupné ve výši 15 % z ceny nedokončeného díla.

K r a j s k ý s o u d v Brně rozsudkem ze dne 15. 1. 2009 rozsudek soudu prvního stupně ve věci samé změnil tak, že žalobu zamítl, a rozhodl o nákladech řízení před soudy obou stupňů. Odvolací soud dovodil, že jednotlivé etapy provedení díla byly samostatnými pouze z hlediska stavebnětechnického a kontrolního, předmětem smlouvy však bylo zhotovení rodinného domu jako celku. Protože účastníci si podle smlouvy o dílo již částečně plnili, brání ustanovení § 497 obč. zák. odstoupení od smlouvy s povinností poskytnout odstupné. Odstoupili-li žalovaní od smlouvy s poukazem na znění čl. VIII. bodu 3 smlouvy, využili svého práva, které má oporu v § 642 odst. 1 obč. zák. Takové odstoupení nemohlo založit jejich povinnost poskytnout žalobkyni odstupné.

Rozsudek odvolacího soudu napadla v měnícím meritorním výroku žalobkyně dovoláním, namítajíc nesprávný výklad ustanovení § 497 a 642 odst. 1 obč. zák. Zdůrazňuje, že žalovaní od smlouvy odstoupili podle § 642 odst. 1 obč. zák., které zakládá povinnost objednatele jednak zaplatit zhotoviteli částku připadající na již vykonané práce (kterou vyúčtovala podle sjednaného položkového rozpočtu a žalovaní ji až na 8799 Kč, ohledně nichž vzala žalobu zpět, uhradili), jednak mu nahradit účelně vynaložené náklady. A právě otázku účelně vynaložených nákladů si smluvní strany upravily v článku VIII. bodě 5 jako 15% odstupné z nedokončené ceny díla. Tímto odstupným měly být odškodněny její ztráty (neboť nezavinila odstoupení), způsobené zrušením objednávek materiálu a přesunutím stavebních kapacit připravených na realizaci díla. Ustanovení § 497 obč. zák. sice zakazuje po částečném plnění od smlouvy na základě sjednané výhrady odstoupit, „ale tímto ustanovením není vyloučena možnost sjednat výhradu odstoupení od zbývající nesplněné části smlouvy, tj. tak, jak si to právě v čl. VIII. odst. 5 smlouvy o dílo účastníci upravili." Z uvedených důvodů žalobkyně navrhla, aby dovolací soud napadené rozhodnutí zrušil a věc vrátil odvolacímu soudu k dalšímu řízení.

Žalovaní se ve vyjádření ztotožnili se skutkovými i právními závěry odvolacího soudu. Poukázali na to, že až v odvolacím řízení, tedy v rozporu s ustanovením § 205a o. s. ř., žalobkyně tvrdila, že odstupné tvoří náhradu dalších vynaložených nákladů na stavbu. Žalobkyně vyúčtovala provedené práce a své náklady v haléřových položkách, proto není věrohodné, že by opomněla vyúčtovat další náklady. Odstupné plní výlučně funkci sankce, což vyplývá jak ze zařazení tohoto ujednání do článku VIII. smlouvy označeného jako sankční ujednání, tak z dopisu, který jim žalobkyně zaslala. Ujednání o odstupném je reflexí na konstantní judikaturu Nejvyššího soudu, podle níž nemůže být platně sjednána „sankce (smluvní pokuta)" za odstoupení od smlouvy. Žalovaní také s poukazem na dopis žalobkyně nesouhlasí s jejím tvrzením o připravenosti výrobních kapacit. Ustanovení § 497 obč. zák. „neumožňuje sjednat smluvní výhradu odstoupení, zejména sjednat odstupné, pro případ, kdy dochází k odstoupení od smlouvy již v průběhu jejího plnění", navíc je ujednání o odstupném absolutně neplatné, neboť znevýhodňuje spotřebitele. Navrhli proto, aby dovolací soud dovolání zamítl.

N e j v y š š í s o u d dovolání zamítl.

Z o d ů v o d n ě n í :

Nejvyšší soud věc projednal podle občanského soudního řádu ve znění účinném do 30. 6. 2009 (čl. II, bod 12. zákona č. 7/2009 Sb.).

Dovolání – přípustné podle § 237 odst. 1 písm. a) o. s. ř. – není důvodné.

Z úřední povinnosti přihlíží dovolací soud k vadám vyjmenovaným v § 229 odst. 1, odst. 2 písm. a), b) a odst. 3 o. s. ř., jakož i k jiným vadám řízení, které mohly mít za následek nesprávné rozhodnutí ve věci; jinak je vázán uplatněným dovolacím důvodem včetně toho, jak jej dovolatel obsahově vymezil (§ 242 odst. 3 o. s. ř.). Jelikož uvedené vady nebyly dovoláním vytýkány a z obsahu spisu se nepodávají, je předmětem dovolacího přezkumu závěr odvolacího soudu, že odstoupení žalovaných od smlouvy o dílo nezakládá nárok žalobkyně na sjednané odstupné.

Odvolací soud vyšel z následujícího (dovolatelkou nezpochybněného) skutkového stavu. Dne 20. 2. 2003 žalobkyně označená jako „zhotovitel“ a žalovaní označení jako „objednatel“ uzavřeli smlouvu o dílo, jejímž předmětem byla stavba rodinného domu na označeném pozemku za cenu 2 050 616 Kč. Žalobkyně se zavázala provést dílo do 15. 12. 2003. Smluvní strany se dohodly, že předmět díla bude proveden po etapách, které jsou zároveň kontrolními termíny pro objednatele, a to základová deska do 31. 5. 2003, hrubá stavba do 31. 7. 2003, instalace a přípojky do 15. 9. 2003, hrubé úpravy povrchu do 31. 10. 2003 a dokončení interiérů do 15. 12. 2003; dílo se považuje za dodané protokolárním předáním do deseti dnů po dokončení jeho poslední části. V článku VIII. bodě 3 se účastníci dohodli, že až do zhotovení díla mohou žalovaní od smlouvy písemně odstoupit s tím, že pro ten případ jsou povinni zaplatit žalobkyni částku připadající na již vykonané práce a uhradit jí účelně vynaložené náklady. V článku VIII. bodě 5 se účastníci dohodli, že v případě odstoupení od smlouvy, jehož důvodem nebude podstatné porušení smluvních povinností na straně zhotovitele, tj. při tzv. bezdůvodném odstoupení, se objednatel zavazuje uhradit zhotoviteli odstupné ve výši 15 % z nedokončené ceny díla. Dne 28. 3. 2003 přebrali žalovaní bez námitek základovou desku a základový věnec. Dne 20. 5. 2003 žalovaní odstoupili od smlouvy o dílo na základě článku VIII. bodu 3. Jako důvod odstoupení uvedli nedostatek finančních prostředků způsobený tím, že žalobkyně jim nezajistila úvěr ve výši 1 730 000 Kč. Dne 13. 8. 2003 žalobkyně vyfakturovala žalovaným částku 249 579 Kč, z toho 240 780 Kč činilo odstupné. Celkové náklady žalobkyně na stavbu činily 445 415 Kč. Žalovaní zaplatili žalobkyni na zálohách celkem 436 616 Kč.

Právní posouzení věci je nesprávné, jestliže odvolací soud posoudil věc podle právní normy, jež na zjištěný skutkový stav nedopadá, nebo právní normu určil sice správně, ale nesprávně ji vyložil, případně ji na daný skutkový stav nesprávně aplikoval.

Podle ustanovení § 642 odst. 1 obč. zák. může objednatel až do zhotovení díla od smlouvy odstoupit; je však povinen zaplatit zhotoviteli částku, která připadá na práce již vykonané, pokud zhotovitel nemůže jejich výsledek použít jinak, a nahradit mu účelně vynaložené náklady.

Podle ustanovení § 497 obč. zák. si každý z účastníků může vymínit odstoupení od smlouvy a sjednat pro ten případ odstupné. Kdo smlouvu splní alespoň zčásti nebo přijme třeba jen částečné plnění, nemůže již od smlouvy odstoupit, ani poskytne-li odstupné.

Podle ustanovení § 55 odst. 1 obč. zák. se smluvní ujednání spotřebitelských smluv nemohou odchýlit od zákona v neprospěch spotřebitele. Spotřebitel se zejména nemůže vzdát práv, které mu zákon poskytuje, nebo jinak zhoršit své smluvní postavení.

Ustanovení § 642 odst. 1 obč. zák. zakládá objednateli právo kdykoli až do zhotovení díla odstoupit od smlouvy, a to z jakéhokoliv důvodu, dokonce i bez udání důvodu; tato úprava tedy pokrývá až na časové omezení (dané okamžikem zhotovení díla) veškeré možnosti odstoupení od smlouvy ze strany objednatele. I v článku VIII. bodě 3 smlouvy je upravena možnost žalovaných od smlouvy odstoupit kdykoliv až do zhotovení díla, aniž by byla tato možnost vázána na nějakou konkrétní situaci, například na porušení smlouvy ze strany žalobkyně. Je proto třeba uzavřít, že právo žalovaných od smlouvy odstoupit upravené v článku VIII. bodě 3 smlouvy o dílo je deklarací práva objednatele

zakotveného v ustanovení § 642 odst. 1 obč. zák. Toto ustanovení má dispozitivní povahu. Smluvní strany se proto mohou ve smlouvě od jeho dikce odchýlit a uspořádat svá práva a povinnosti odlišně, což také v souzené věci účastníci učinili a sjednali odchylnou úpravu následků odstoupení od smlouvy. V článku VIII. bodě 3. je uvedeno, že objednatel je v případě odstoupení povinen zaplatit zhotoviteli částku připadající na již vykonané práce a nahradit mu účelně vynaložené náklady. V článku VIII. bodě 5 je pak uvedeno, že při „bezdůvodném" odstoupení od smlouvy (které je definováno jako odstoupení, jehož důvodem nebude podstatné porušení smluvních povinností zhotovitelem) se objednatel zavazuje uhradit zhotoviteli odstupné ve výši 15 % z nedokončené ceny díla. Tato úprava není totožná se zněním § 642 odst. 1 obč. zák., neboť ve smlouvě není povinnost objednatele k zaplacení za práce již vykonané vázána na podmínku, že výsledek těchto prací nemůže zhotovitel použít jinak, a dále je ve smlouvě nad rámec ustanovení § 642 odst. 1 obč. zák. sjednáno odstupné. Úprava obsažená ve smlouvě o dílo uzavřené mezi účastníky má přednost před úpravou obsaženou v § 642 odst. 1 obč. zák. (§ 2 odst. 3 obč. zák.).

Je třeba konstatovat, že neobstojí námitka dovolatelky, že sjednané odstupné představuje účelně vynaložené náklady spojené s odstoupením od smlouvy. Z jazykového vyjádření odpovídajících ustanovení smlouvy o dílo (článek VIII. body 3 a 5) jednoznačně vyplývá, že žalobkyně má v případě, že žalovaní odstoupí od smlouvy o dílo tzv. bezdůvodně, právo jak na zaplacení již vykonaných prací, tak na náhradu účelně vynaložených nákladů, a že odstupné ve výši 15 % z nedokončené ceny díla bylo sjednáno vedle těchto práv a nikoliv jako paušalizovaná náhrada účelně vynaložených nákladů.

S ohledem na postavení účastníků smlouvy o dílo tato podléhá režimu § 51a a násl. obč. zák. (srov. § 52 obč. zák.). Ustanovení § 55 odst. 1 obč. zák. zakazuje odchýlit se ve spotřebitelských smlouvách od zákona v neprospěch spotřebitele, zakotvuje tak tzv. jednostrannou kogentnost jinak dispozitivních právních norem. Ze zákona (§ 642 odst. 1 obč. zák.) pro objednatele vyplývá právo kdykoliv (až do zhotovení díla) i bez udání důvodu odstoupit od smlouvy o dílo a následkem takového odstoupení je pouze povinnost zaplatit zhotoviteli částku, která připadá na práce již vykonané, pokud zhotovitel nemůže jejich výsledek použít jinak, a nahradit mu účelně vynaložené náklady. V souzené věci není pochyb o tom, že sjednáním odstupného se postavení objednatelů zhoršilo, neboť povinnost k zaplacení již vykonaných prací a účelně vynaložených nákladů, které jako jediný následek odstoupení upravuje § 642 odst. 1 obč. zák., tíží žalované i podle smlouvy (a dokonce co do úhrady již vykonaných prací v přísnější podobě), a navíc jako další sankce bylo ve smlouvě sjednáno odstupné, k jehož zaplacení či k zaplacení obdobné sankce nejsou žalovaní podle žádného zákonného ustanovení povinni. Ujednání o odstupném obsažené v článku VIII. bodě 5 smlouvy o dílo je tak neplatné pro rozpor s ustanovením § 55 odst. 1 obč. zák. (§ 39 obč. zák.).

Pokud dovolatelka namítá, že možnost odstoupit od smlouvy upravená v článku VIII. bodě 3 ve spojení s bodem 5 smlouvy je ujednáním o smluvní výhradě odstoupení a sjednané odstupné je odstupným ve smyslu § 497 obč. zák., je třeba uvést, že věta druhá uvedeného ustanovení výslovně zakazuje odstoupit od smlouvy s poskytnutím odstupného smluvní straně, která již alespoň zčásti smlouvu splnila nebo částečné plnění přijala. Toto ustanovení má kogentní povahu, jelikož obsahuje jednoznačně definovaný zákaz, a proto se od něj nelze dohodou stran odchýlit. V souzené věci není sporu o tom, že jak žalobkyně, tak žalovaní své závazky ze smlouvy již částečně plnili. Účinné odstoupení od smlouvy žalovanými za současného poskytnutí odstupného tak nepřipadalo v úvahu.

Dovolatelce se nepodařilo užitými argumenty správnost napadeného rozhodnutí zpochybnit; Nejvyšší soud proto – aniž nařizoval jednání (§ 243a odst. 1, věta první, o. s. ř.) – dovolání zamítl (§ 243b odst. 2, část věty před středníkem, o. s. ř.).